

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри всесвітньої історії

 Ігор ОПРЯ

26 серпня 2026 р.

Зі змінами:

18 вересня 2026 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК НАУКОВА ТА СУСПІЛЬНА СФЕРА»

для підготовки фахівців *другого (магістерського) рівня вищої освіти*

за освітньо-професійною програмою *Історія*

спеціальності *В9 Історія та археологія*

галузі знань *В Культура, мистецтво та гуманітарні науки*

мова навчання *українська*

2026-2027 навчальний рік

Розробник програми: Олександр ЛИСЕНКО, доктор історичних наук,
професор, професор кафедри всесвітньої історії

Затверджено на засіданні кафедри всесвітньої історії

Протокол № 8 від 26 серпня 2026 року

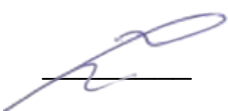
Завідувач кафедри Ігор ОПРЯ

Зі змінами:

Протокол № 9 від 18 вересня 2026 року

Завідувач кафедри Ігор ОПРЯ

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньої програми Олександр КОМАРНІЦЬКИЙ

Зміст робочої програми навчальної дисципліни

1. Метою викладання навчальної дисципліни «Історична пам'ять як наукова та суспільна сфера» є опанування студентами теоретичною та фактологічно-практичною складовими меморіальної парадигми історичної пам'яті та з'ясування впливу історичної політики держави на її формування.

2. Обсяг дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни
Семестр вивчення	1
Кількість кредитів ЄКТС	3
Загальний обсяг годин	90
Кількість годин навчальних занять	38
Лекційні заняття	18
Практичні заняття	-
Семінарські заняття	20
Лабораторні заняття	-
Самостійна та індивідуальна робота	52
Форма підсумкового контролю	залік

3. Статус дисципліни *Освітній компонент за вибором здобувачів вищої освіти*

4. Передумови для вивчення дисципліни – вивчається у першому семестрі.

5. Програмні компетентності навчання

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та/або інноваційного характеру в галузі історії та археології.
Загальні компетентності	ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу. ЗК 2. Здатність працювати автономно. ЗК 3. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК 5. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК 8. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
Спеціальні (фахові, предметні)	СК 4. Здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології

компетентності	представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки. СК 12. Усвідомлення значення історичної пам'яті як соціокультурного феномену.
-----------------------	---

6. Програмні результати навчання:

ПРН 1. Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.

ПРН 2. Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології.

ПРН 7. Зрозуміло і недвозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з питань історії та/або археології до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.

ПРН 11. Здійснювати цілеспрямовану роботу із формування загальнонаціональної моделі історичної пам'яті, на основі об'єктивного висвітлення історичного минулого України.

7. Методи навчання: Словесні та наочні методи підготовки, розповідь, бесіда; презентація; метод порівняння, узагальнення, конкретизація; метод проблемного викладу матеріалу; технології дистанційного навчання.

8. Засоби діагностики результатів навчання: опитування, тести, самостійна робота, модульна контрольна робота, зокрема із використанням модульного об'єктноорієнтованого динамічного навчального середовища MOODLE, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, студентські презентації та виступи на наукових заходах.

9. Програма навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	усьог о	у тому числі			
		лекційні заняття	Семінарські заняття	лабораторні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
Тема 1. Теоретико-методологічний вимір історичної пам'яті як	10	2	2	-	6

культурно-історичного феномену					
Тема 2. Становлення та еволюція історичної пам'яті як предмету вивчення гуманітарних наук	10	2	2	-	6
Тема 3. Історична пам'ять як спосіб особистісної самоідентифікації	8	2	2	-	4
Тема 4. Державно-політична ідеологія та історична пам'ять	10	4	2	-	4
Тема 5. Модерністська парадигма тлумачення ролі і значення історичної пам'яті в суспільному житті	10	-	2	-	8
Тема 6. Національний історичний наратив та історична пам'ять	8	-	2	-	6
Тема 7. Історична пам'ять і медіа	12	4	4	-	4
Тема 8. Вивчення memory studies в зарубіжній гуманітаристиці	12	2	2	-	8
Тема 9. Внесок сучасної української науки в дослідження проблем історичної пам'яті та історичної політики	10	2	2		6
Разом годин	90	18	20	-	52

10. **Форми поточного та підсумкового контролю**

Поточний контроль проводиться з метою перевірки рівня підготовки здобувачів вищої освіти за визначеною темою; забезпечення зворотного зв'язку між викладачем та здобувачами вищої освіти, управління навчальною мотивацією здобувачів. Поточний контроль проводиться у формі усного опитування, письмового контролю, виконанні самостійної роботи. Форма модульного контролю: модульна контрольна робота. Формою підсумкового контролю є залік.

11. **Критерії оцінювання результатів навчання**

Увесь навчальний курс оцінюється в 100 балів. В поточне оцінювання включається: семінарські заняття – 30 балів, модульна контрольна робота – 50 балів, самостійна робота – 20 балів.

Поточний і модульний контроль (100 балів)			Сума
Поточний контроль	МКР	Самостійна робота	100
30 балів	50 балів	20 балів	

Оцінювання семінарського заняття

Оцінювання на семінарських заняттях відбувається за 12-бальною системою відповідно до критеріїв визначених ««Положенням про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція)». Максимальний бал оцінки поточної успішності здобувачів вищої освіти на навчальних заняттях рівний 12.

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	2	Здобувач вищої освіти мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спроби розповісти суть заданого матеріалу, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	3	Здобувач вищої освіти намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі властивості; робить спроби виконання вправ, дій репродуктивного характеру; за допомогою викладача робить прості узагальнення. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
Середній (репродуктивний)	4	Здобувач вищої освіти володіє початковими знаннями, знає близько половини навчального матеріалу, здатний певною мірою відтворити його; орієнтується у поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	5	Здобувач вищої освіти знає половину навчального матеріалу, розуміє сутність навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; робить прості узагальнення але окремі висновки не логічні, не послідовні. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.

	6	Здобувач вищої освіти розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати події, ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання, користуватися додатковими джерелами. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
Достатній (алгоритмічно дієвий)	7	Здобувач вищої освіти правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими теоріями і фактами, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок; вміє самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовує термінологію; здатен скласти таблиці, схеми. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	8	Знання здобувачем вищої освіти досить повні, він достатньо вільно застосовує вивчений матеріал; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	9	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим матеріалом, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить поняття, категорії, нормативні документи; формулює закони; може самостійно опрацьовувати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
Високий (творчо- професійний)	10	Здобувач вищої освіти володіє глибокими і міцними знаннями; може визначати тенденції та суперечності різних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні тенденції, факти, явища, процеси; розв'язує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни; використовує знання, аналізуючи різні явища, процеси. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	11	Здобувач вищої освіти володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний самостійно вивчити матеріал; оцінювати різноманітні явища, процеси; займає активну життєву позицію. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	12	Здобувач вищої освіти має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.

Задля узгодження 100-бальної та 12-бальної шкали оцінювання студентських досягнень на семінарських заняттях застосовується наступна формула обрахунку-переведення балів:

$$(x \times 0,05 + 0,4) \times y = z$$

В даній формулі:

x – середній бал досягнень конкретного студента, який вираховується з отриманих ним на семінарі оцінок за 12-бальною шкалою;

y – вагові бали даного виду навчальної діяльності за 100-бальною шкалою (поточний контроль);

z – кількість балів досягнень конкретного студента на семінарських заняттях за 100-бальною шкалою.

Відвідування занять. Очікується, що всі студенти відвідають усі лекції і семінарські заняття курсу. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися термінів виконання усіх видів робіт, передбачених курсом. «Положення про організацію освітнього процесу в КПНУ імені Івана Огієнка»
URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view>

Оцінювання самостійної роботи (20 балів)

Здобувачі вищої освіти виконують реферат у формі есе із запропонованих тем, або можуть, за погодженням з викладачем, запропонувати власну тему. Вимоги до оформлення реферату: Обсяг – 7-10 друкованих сторінок аркушу формату А4 (14 шрифт, 1,5 інтервал, 30 рядків на сторінці); рукопис – 10-15 сторінок. Виконання має супроводжуватися посиланнями на використані джерела та літературу (в квадратних дужках або внизу сторінки у формі автоматичних посилань).

Критерії оцінювання есе:

2 бали – технічні моменти: кількість сторінок, правильність оформлення роботи згідно стандартних вимог (в т.ч. списку джерел та літератури), граматичні та стилістичні помилки.

6 балів – оцінка кола використаних джерел та літератури, наявності реальних посилань на них у тексті.

6 балів – оцінка якості пояснень, інтерпретацій, висновків: чи мають авторський характер, їх повнота, глибина, чи відображають вони проблему.

4 балів – оцінка основного змісту на логічність, зв'язність сюжетів, рівень того, чи текст зліплений з різних «шматків», чи наявна авторська схема (авторські речення-зв'язки для переходу від одного сюжету до другого), авторські роздуми, аналіз.

Мінімальна оцінка зарахування даного виду навчальної роботи – 12 балів.

Оцінювання модульної контрольної роботи (50 балів)

Модульна контрольна робота передбачає виконання здобувачами вищої освіти тестових завдань. До її написання допускаються усі студенти. Здобувачі вищої освіти, які за результатами виконання модульних контрольних робіт отримали рейтинговий бал менший 60 % від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для виконання або не виконали завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

Модульна контрольна робота складається із 33 питань, які оцінюються наступним чином:

Завдання 1-26 за вибором однієї правильної відповіді. До кожного із завдань пропонується чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Завдання вважається виконаним, якщо вступник вибрав та позначив правильну відповідь. За завдання нараховується 0 – 1 балів;

Завдання 27-29 на встановлення правильної відповідності. До кожного завдання у двох колонках подано інформацію, яку позначено цифрами (ліворуч) і буквами (праворуч). Виконуючи завдання, необхідно встановити відповідність інформації, позначеної цифрами і буквами (утворити логічні пари). За завдання нараховується 0 – 1 – 2 – 3 – 4 балів;

Завдання 30-31 на встановлення правильної послідовності. В завданнях пропонується розташувати події або етапи, позначені літерами, у правильній послідовності, де перша подія (етап) має відповідати цифрі 1, друга – 2, третя – 3, четверта – 4. За завдання нараховується: якщо правильно вказано або перша або остання подія – 1, якщо перша й остання – 2, якщо правильний весь ланцюжок – 3 бали;

Завдання 32-33 з короткою відповіддю множинного вибору. До кожного завдання пропонується сім варіантів відповіді, серед яких лише три правильні. Завдання вважається виконаним, якщо вступник вибрав і записав правильні відповіді. За завдання нараховується 0 – 1 – 2 – 3 балів. Мінімальний прохідний бал становить 32 бали.

З дисципліни «Історична пам'ять як наукова та суспільна сфера» здобувачі пишуть одну модульну контрольну роботу.

Академічна доброчесність. Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел, списування, втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її не зарахування викладачем,

незалежно від масштабів плагиату чи обману. URL:
<https://integrity.kpnu.edu.ua/>

Використання здобувачами вищої освіти в освітньому процесі інструментів ШІ чітко визначено “[Положенням про використання штучного інтелекту в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка](#)”, введено в дію наказом в.о. ректора від 02 вересня 2026 р., № 144-ОД. URL:
<https://drive.google.com/file/d/1eDvHgbvZUYojWNwNwkIED66qGDPPpHrB/view>

Визнання результатів неформальної та (або) інформальної освіти

У випадку, якщо здобувач освіти отримав знання у неформальній та/або інформальній освіті, зарахування результатів навчання здійснюється згідно «Порядку визнання в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти (нова редакція)», зокрема, якщо їх тематика відповідає змісту навчальної дисципліни (окремій темі). URL:
<https://drive.google.com/file/d/19GCSM3y-K496gs8RQJp0mO9FjUJumB4T/view>

В неформальній освіті:

- закінчення професійних курсів, семінарів або тренінгів, тематика яких відповідає змісту освітнього компоненту (окремій темі);
- підготовка конкурсної наукової роботи;
- призове місце на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт;
- призове місце на Всеукраїнській студентській олімпіаді;

В інформальній освіті:

- наявність наукової публікації;
- громадська або волонтерська діяльність.

Таблиця відповідності шкал оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Рейтингова оцінка з кредитного модуля (навчальної дисципліни)	Підсумкова оцінка за шкалою ЄКТС	Підсумкова оцінка за національною шкалою
		залікова
90-100	A (відмінно)/Excellent	Зараховано/ Passed
82-89	B (добре)	
75-81	C (добре)/Good	
67-74	D (задовільно)/Satisfactory	
60-66	E (достатньо)/Enough	
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)/Fail	не зараховано /Fail
34 і менше	F (незадовільно з обов’язковим проведенням додаткової роботи)	

	щодо вивчення навчального матеріалу кредитного модуля)/Fail	
--	---	--

12. Умови визначення успішного засвоєння освітнього компоненту «Історична пам'ять як наукова та суспільна сфера»:

- кредити присвоюються здобувачам вищої освіти після завершення навчальної дисципліни та успішного оцінювання досягнутих ними результатів навчання;
- критерієм успішного проходження здобувачем вищої освіти оцінювання результатів навчання є досягнення ним мінімального порогового рівня оцінок за кожним запланованим результатом навчання освітнього компоненту та мінімального порогового рівня оцінки за освітнім компонентом загалом, яких складає 60% від максимально можливої кількості балів, визначеної відповідними нормативними документами Університету;
- здобувач вищої освіти вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного контролю, якщо він не відпрацював пропущені навчальні заняття, не пересклав оцінки 0, 1, 2, 3 отримані на навчальних заняттях, не виконав або виконав модульну контрольну роботу, завдання самостійної та індивідуальної робіт з оцінкою, що становить менше 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт;
- здобувачам вищої освіти, які за результатами підсумкового контролю отримали «не зараховано», дозволяють ліквідувати академічну заборгованість після належної підготовки;
- ліквідацію академічної заборгованості за результатами семестрового контролю дозволяють до початку наступного семестру в час, визначений графіком ліквідації академічної заборгованості, та допускають не більше двох разів: перший раз – викладачеві, другий – комісії яку створюють за розпорядженням декана факультету;
- відповідь здобувача вищої освіти, який ліквідовує академічну заборгованість на засіданні комісії, оцінюють за 100-бальною шкалою без урахування рейтингової оцінки поточної успішності;
- за неуспішного проходження оцінювання результатів навчання за освітнім компонентом кредити здобувачі вищої освіти не присвоюють;

13. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна.

Для проведення лекційних і практичних занять, а також контролю за самостійною та індивідуальною навчально-дослідною роботою використовуються мультимедійна лекційна аудиторія, мультимедійний проектор, екран для проектора, ноутбук або персональний комп'ютер, мережа Інтернет, модульне об'єктно-орієнтоване динамічне середовище MOODLE, конференції у Google Meet.

14. Рекомендована література

Основна література:

1. Історик і Влада. Колективна монографія / Відп. редактор В. Смолій; наук. кер. проекту І. Колесник. К.: Інститут історії НАН України, 2016.
2. Історія, пам'ять, політика: Зб. наук. ст./ Упор. Г. Касьянов. К.: Інститут історії НАН України, 2016.
3. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. К.: Ніка-Центр, 2016.
4. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К., ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
5. Національна та історична пам'ять: Зб. наукових праць. К., 2011–2013. Вип. 1–10.
Пам'ять про Другу світову війну: переможці та переможені: збірник наукових праць / за заг. ред. д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України Кудряченко А.І. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023.
6. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валуєвський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019.
7. Теоретико-методологічні засади дослідження історичної пам'яті : збірник наукових праць / за заг. ред. д.і.н., проф., члена-кореспондента НАН України Кудряченко А.І. ; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019.

Додаткова

1. Лисенко О.Є. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті. Український історичний журнал. 2004. № 5.
2. Лисенко О.Є. Україна в Другій світовій війні: між науковим дискурсом і політикою пам'яті. Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права: матер. між нар. наук.-практ. конференції. 5–6 травня 2017 р. Івано-Франківськ, 2017.
3. Лисенко О.Є. Україна у двох світових війнах: проблеми воєнної антропології. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична / [редкол.: С. А. Копилов (гол. ред.), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. XIII.
4. Лисенко О.Є. Пам'ять про Другу світову війну: між ритуалом та дійсністю. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. праць Вип. 6 / відп. ред. М.І. Михайлуца. Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2017.
5. Лисенко О., Пастушенко Т. У пошуках векторів збереження та відновлення України: Бабин Яр як загальнонаціональне та світове місце пам'яті. Аналітична записка / За ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2025.
6. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. К.: «К.І.С.», 2017.

7. Ассман А. Простори спогаду. Форми і трансформації культурної пам'яті / пер. з англ. К.: Ніка-Центр, 2012.
8. Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.03. Київ, 2017. 19 с.
9. Геноцид ромів України в період Другої світової війни: вивчення, викладання, комеморація. матеріали науково-практичної конференції, Київ, 4 жовтня 2016 р. Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2016. 230.
10. Головченко В.І. Історична й національна пам'ять: еволюція трактування термінів. *Національна та історична пам'ять*. Зб. наук. праць. Випуск 10. К.: Н 35 ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С. 45–53.
11. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. К.: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018.
12. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ: ІПЕНД, 2013.
13. Руденко Ю. Ю. Інтеграційний потенціал історичної пам'яті в контексті формування консолідаційної моделі національної ідентичності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Випуск 2 (46).
14. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора: монографія. К.: ВЦ «Академія», 2016.
15. Удод О. Українська історична дидактика: академічний дискурс (До 80-річчя Інституту історії України) / За ред. В. Смолія. К.: Інститут історії НАН України, 2016.
16. Ярич В. Історичне значення та історична пам'ять про національно-визвольний рух у Кам'янець-подільській області в 1940–1950-х рр. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Том 33 (72). № 2. 2022.

15. Інформаційні ресурси

1. Сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Сайт Національної Парламентської бібліотеки України URL: <http://www.nplu.kiev.ua/>
3. Сайт Інституту історії України НАН України. URL: <http://history.org.ua/uk>
4. Сайт українського Інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>
5. Сайт польського Інституту національної пам'яті. URL: <https://ipn.gov.pl/>
6. Сайт словацького Інституту національної пам'яті. URL: <https://www.upn.gov.sk/>